

MİLLÎ MÜCADELE'DE MUSTAFA SUPHÎ OLAYI

Yrd. Doç. Dr. ADİL DAĞISTAN*

GİRİŞ

Bilindiği gibi, Millî Mücadele yıllarında Anadolu özellikle 1919 yılından 1922 yılı ortalarına kadar, çok yoğun diyebileceğimiz bir şekilde "Sol faaliyet"lere sahne olmuştur. Bu durumun en belli başlı sebebinin o yıllarda adeta kendiliğinden oluşan Türk-Sovyet yakınlaşmasından dolayı olduğu malumdur.

Çok zor şartlar altında girişilen Millî Mücadele hareketinin dış politikasında, Sovyetler Birliği'nin özel bir yeri vardır. Çünkü Millî Mücadele yıllarında, gerek Türkiye gerekse Sovyetler Birliği aynı devletlerle mücadele etmekte idiler. 1917 Şubat'ında meydana gelen "Menşevik" ihtilalini müteakip, aynı yılın Ekim'inde oluşan Bolşevik ihtilâliyle birlikte teşekkül eden Sovyetler Birliği ilk yıllarında, Çarlık Rusya'sının dış politikasını bırakmış ve tam anlamıyla anti-emperyalist bir tutum içine girmişti. Ancak, Rusya'daki bu ihtilâl ve onu takip eden gelişmeler I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında meydana geldiğinden, Millî Mücadele liderlerince, Sovyetler Birliği henüz yeterince anlaşılammıştı. Bununla birlikte, Millî Mücadele'nin liderlerinde hakim fikrin "Rus yardımını temin etmek" olduğu söylenebilir. Çünkü, I. Dünya Savaşı'nın galiplerini bütünüyle karşısına almış olan Millî Mücadele, aynı zamanda içerideki azınlıkların faaliyetleri ve Batı ülkelerince desteklenen Yunan işgali tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Bu gelişmeler, Türkiye açısından Sovyetler'e yaklaşmak gibi bir zarureti ön plana çıkartırken, Sovyetler açısından da durum pek farklı sayılmazdı. Zira, Sovyet Rejimi bu yıllarda henüz teşekkül etme problemleri içinde bulunduğundan, "ortak düşman" telakki edilen Batı Dünyası'na karşı mücadele etmekte olan Türkiye'yi adeta desteklemek zorunda kalmıştı. Sovyetler

* H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi.

Birliği, aynı yıllarda, söz konusu Batılı devletlerin reaksiyonlarını üzerine toplamış ve çeşitli cephelerden, gerek Batılı gerekse onların desteklediği devletçikler tarafından tehdit edilme durumundaydı. Kafkas Cephesi'nde ise, İngilizlerin Mondros Mütarekesi'ni müteakip kurdukları devletçikler Sovyet yönetimini tehdit edememekle birlikte, bu yönetime dost bir tavır içinde bulunuyorlardı¹.

Millî Mücadele yıllarında Türk-Sovyet yakınlaşmasının pek çok sebebi vardır. Ancak, konumuz doğrudan doğruya Türk-Sovyet yakınlaşması olmadığından, üzerinde pek fazla durmayı uygun görmüyoruz². Bununla birlikte, hemen belirtmeliyiz ki, "Millî Mücadele'de Mustafa Suphi Olayı" Türk-Sovyet ilişkilerinin içinde değerlendirilmesi ve o perspektif içinde ele alınması gereken bir konudur.

Mustafa Suphi, Bolşevik propagandayı dışarıdan Millî Mücadele'ye getiren önemli bir kişi olarak değerlendirilmiştir. Nitekim, o günkü durum açısından ele alındığı zaman bu görüşe karşı çıkmak mümkün değildir³.

I- MİLLÎ MÜCADELE'YE KADAR MUSTAFA SUPHI: HAYATI - ŞAHSİYETİ - FAALİYETLERİ (1911-1918)

a) Mustafa Suphi'nin Kısa Biyografisi ve II. Meşrutiyet Sonrası Siyasi Faaliyetleri

Mustafa Suphi ve O'nun dışarıdan getirdiği veya getirmeye çalıştığı "Sol anlayış" büyük ölçüde kendisinin şahsiyetiyle alakalı olduğundan , bu-

- 1 Mondros Mütarekesi'nin ikinci maddesi Kafkaslar ile ilgiliydi. Bu maddeyi istismar eden İngilizler Kafkasları işgal etmişler ve bu bölgede Ermenistan, Gürcistan gibi devletçikler kurmuşlardı. Geniş bilgi için bkz. Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt I, Ankara 1973, s. 60; Bu dönemde Türk-Sovyet yakınlaşması ve İngiltere'nin politikası için bkz. Paul Dumont, "L'axe Moscou, Ankara, Les Relations Turco-Soviétiques de 1919 a 1922", **Chaiers du Monde Russe et Sovietique**, XVIII, (3), Juillet-Septembre, 1977, s. 165.
- 2 Millî Mücadele yıllarında, dış politika açısından Sovyetlerin yeri için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, Ankara 1973, s. 61 vd. Ayrıca; Türk-Sovyet yakınlaşmasının sebepleri için, bkz. Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar**, Ankara 1978, s. 95-100; Mehmet Saray, **Atatürk'ün Sovyet Politikası**, İstanbul 1984, s. 19 vd., Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Ankara 1990, s. 430 vd; Misak-ı Milli'nin Sovyet Rusya'ya kabul ettirilme girişimleri için bkz. Nejat Kaymaz, "TBMM'de Misak-ı Milliye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu-II", **Tarih ve Toplum**, S. 20, (Ağustos 1985), s. 53-54.
- 3 Mustafa Suphi Olayı'nı ele alan aşağı yukarı bütün incelemeler bu olayı, Millî Mücadele'ye sol görüşü dışardan getiren veya dışa bağımlılığı kesin olan hareket olarak değerlendirmektedirler. Mete Tunçay, **a.g.e.**, s. 192 vd. Yusuf Hikmet Bayur, "Mustafa Suphi ve Millî Mücadele'ye El Koymaya Çalışan Başlı Dışarda Akımlar" **Bellekten**, sayı 140 (Ekim 1971), s. 587-654; Mahmut Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru**, Ankara 1971, s. 35 vd.

rada O'nun şahsiyetiyle ve yetişmesiyle ilgili bazı bilgilerle konumuza başlamanın yararlı olacağını sanıyoruz.

Mustafa Suphi, 1883 yılında Giresun'da doğmuştur. Babasının memur olmasından dolayı, ilk öğrenimini Kudüs ve Şam'da, İdadi öğrenimini Erzurum'da yaptı. Başarılı bir öğrenci olan Mustafa Suphi, daha sonra, Paris'de Siyasi İlimler Okulu'na gitmiş ve oradaki talebeliği sırasında da Tanin Gazetesi'nin muhabirliğini yapmıştır. M. Suphi, 1910'da l'Ecole libre des Sciences Politiques'i bitirmiş ve bitirme tezi olarak da Osmanlı Ziraat Bankası üzerine bir tez hazırlamıştır⁴.

Paris'ten dönen Mustafa Suphi, o dönemin bütün gençleri gibi İttihat ve Terakki'ye katılma taraftarı olmuş, ancak, 1911 kongresini müteakip İttihatçılara muhalif olmuştur.

Nitekim Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden sonra eski İttihatçılardan Dr. Nazım, eski Maliye Nazırı Cavit Bey'e 15 Nisan 1921 tarihinde yazdığı mektupta şunları söylüyordu: "Mustafa Suphi'yi elbet hatırlarsın. Selanik'te inikat eden İttihat ve Terakki umumi kongresinde Anadolu'dan murahhas olarak gelmiş ve iktisat nezaretine getirilmiş olduğu için bilâhare bize muhalif bir vaziyet almıştı."⁵

Bab-ı Ali Baskını'ndan sonra başlayan İttihat ve Terakki diktatörlüğü sırasında, yönetime karşı girişilen hürriyet mücadelesi içinde kısmende olsa Mustafa Suphi'yi görmekteyiz. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesine kadar sürecek olan bu dönemde kurulan "Millî Meşrutiyet Fırkası" ve onun yayın organı durumundaki İfham Gazetesi dahilinde de siyasi faaliyetlerde bulunmuş, ancak, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra diğer birçok muhalif gibi o da Sinop'a sürülmüştür. Ancak gerek bu faaliyetlerinde gerekse birlikte faaliyet gösterdiği Millî Meşrutiyet Fırkası'nda solcu ya da sosyalist yön aramak boşunadır. Çünkü, adı geçen fırka açıkça Türkçü ve Turancıdır.⁶

4 Georges Harris, **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**, İstanbul 1976, s. 68-70. Mete Tunçay, a.g.e., s. 192-197. Fethi Tevetoğlu, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910-1960**, Ankara 1967, s. 206 vd., Yusuf Hikmet Bayur, a.g.m., s. 587-589.; Mustafa Suphi ve faaliyetleri için bkz. Yavuz Aslan, **Türkiye Komünist Fırkasının kuruluşu ve Mustafa Suphi**, (basılmamış doktora tezi, Erzurum Üniversitesi 1995).

5 Yusuf Hikmet Bayur, a.g.m., s. 588.

6 Yusuf Hikmet Bayur, a.g.m., s. 589. Mete Tunçay, Mustafa Suphi'nin bu devredeki faaliyetleri için Sosyalist unsurlar bulunmadığını ancak, onun da Dr. Refik Nevzat ve Şefik Hüsnü gibi J. Jaures'in parlak kişiliğinden etkilenmiş olabileceğini söylemektedir. Mete

b) Rusya'ya Geçiş ve Oradaki Siyasi Faaliyetler

Sinop'a sürgüne gönderilen Mustafa Suphi, bir ara yeniden İstanbul'a döndü. Ancak yeniden Sinop'a sürülmesi üzerine kendisi gibi sürgünde bulunan 7-8 arkadaşıyla birlikte bir kayıkla denize açıldılar. Daha sonra silah zoruyla ele geçirdikleri bir yelkenli ile Sivastopol yakınlarına, Haziran 1914'te ulaşmayı başardılar.⁷

Böylece Mustafa Suphi için, hayatının çok önemli bir diğer safhası başlamış oluyordu. Çünkü Rusya'ya siyasi mülteci olarak sığınmış ve bir süre sonra da Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine "düvel-i muhasıma teb'ası" olduğu için Kaluga kentine sürülmüştür. Harp sırasında burada, Türk ırkından çeşitli solcularla temaslarda bulunmuş ve esir düşen Türk askerleri arasında da faaliyette bulunmuştur.⁸ Herhalde, Mustafa Suphi'nin "Bolşevik" fikirlerini kabul ederek onlarla işbirliği yapmaya başlaması bu sıralarda olmuştur.⁹

Ekim 1917 Devrimi'nden sonra, Mustafa Suphi Moskova'ya gitmiş ve orada Tatar-Başkırt Devrimcileriyle birlikte Yeni Dünya Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır. Bu gazete Stalin'in başında bulunduğu Milletler Komiserliği'nin parasıyla çıkarılmıştır. Gazetenin çıkarılış amacı, Rusya'da ve Türkiye'de bulunan Türkler arasında komünizm propagandası yapmaktır. Marksist-Leninist ideoloji işlenecek ve teşkilatlanmalar sonrasında da ihtilâl zemin hazırlanacaktı. Ayrıca Kafkasya'yı işgale başlayan Osmanlı Devleti'ne karşı da bir propaganda yapılmış olacaktı. Mustafa Suphi'nin de bir

Tunçay, a.g.e., s. 196; Suphi'nin Fransa dönüşü Sosyalizmin değil, Türkçülük akımının etkisi altında olduğunu O'nun Nevsal-i Milliye'de yayınlanan "Türkçülüğün istikametleri" başlıklı makalesinde açıkça görülmektedir. Özellikle makalesinin sonunda yer alan şu soru iddiamızı doğrular mahiyettedir. "... Türklük şuurunun ehemmiyetini inkar edecek kimse kaldı mı?" Bkz. *Nevsal-i Milli*, 194; *Aydınlık Dergisi* (Aralık 1968), s. 162; Bulgar Yazar Şişmanov, Suphi'nin Pa-ris'te sosyalist olduğunu yazmakta, ancak bir belge sunmamaktadır. Bkz. Dimitir Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi (1908-1965)*, İstanbul 1990, s. 109.

7 Suphi ve arkadaşlarının maceralı yolculuğu için bkz. Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul 1956, s. 550 vd.

8 Birinci Dünya Savaşı esnasında 60.000 kadar Türk Ruslar'a esir düşmüştür. Ayrıca Karadeniz sahilleri ahalsinden binlerce kişinin Novorossiysk, Odesa ve diğer Rus şehirlerinde çalıştıkları tahmin edilmektedir. Ayrıca İttihat ve Terakki Rejimine muhalif bir miktar siyasi mültecinin de Rusya'da bulunduğu sanılmaktadır. Bkz. Akdes Nimet Kurat, a.g.e., s. 440 vd.

9 Georges Harris, a.g.e., s. 75; Suphi'nin burada faaliyetleri için ayrıca bkz. Akdes Nimet Kurat, a.g.e., s. 554 vd; *Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi, SSCB, Bilimler Akademisi*, (Çev. A. Hasanoğlu) İstanbul 1979, s. 56. Burada Suphi'nin sürgün hayatı sıralarında yine aynı yerde sürgünde bulunan Rus Sosyalist ve Bolşevikleriyle temasa geçmesi ve Bolşevik fikirlerden etkilenmesi bu sırada olduğu iddia edilmektedir.

İttihat ve Terakki düşmanı oluşu, Rus Sovyet Hükümeti'nin bu düşmanlıktan azami ölçüde faydalanmasını sağlayacaktı. Nitekim Suphi Osmanlı Türkçesi'nde yayınlanan bu gazete aracılığıyla Türkiye'deki İttihat ve Terakki Hükümeti'ni hedef almıştı.¹⁰

Mustafa Suphi, 25 Temmuz 1918'de Moskova'da Türk Sol Sosyalistleri I. Kongresi'nin toplanmasına ve Moskova, Kazan, Samarra, Saratov, Rezan, Astrahan gibi merkezlerde Türk komünist teşkilâtları kurulmasına yardım etmiştir. Kasım'da Moskova'da düzenlenen Müslüman Komünistler Birinci kongresine gitmiş ve burada Stalin'in başında bulunduğu Milliyetler Halk Komiserliği'ne bağlı olarak kurulan "Doğu Hakları Merkezi" bürosunun Türk seksiyonu başkanı olmuştur. Bundan sonra 1918 Aralık ayında Petrograd'da yapılan Milletlerarası Devrimciler toplantısına ve 1919 Mart'ında yine Moskova'da toplanan III. Enternasyonal'in ilk kongresine Türkiye delegesi olarak katılmıştır¹¹.

Böylece, Mustafa Suphi faaliyet temposunu artırdıkça Stalin'in gözüne daha çok girdi. Komünist hiyerarşisindeki önem ve itibarı da böylece arttı. İslâm bürosundaki bir kısım yüksek rütbeli kişilerin muhtariyetçilik iştiyâ-kına kapıldıkları zaman bile, Kremlin'in o tarihlerdeki çıkarlarına sadakati, O'nun Sovyet iktidarındaki yerini pekiştirdi.

Mustafa Suphi, Rus Komünist Partisi'nin müslüman teşkilâtları merkez bürosuna seçilmesiyle doğunun kapitalist sistemini; "Aşil'in Topuğu" olduğu tezini ilk defa açıklamaya başladı. Suphi'nin kanaatine göre, "Doğu, sömürgesi efendilerine karşı ayaklanıp başkaldırmakla, Batıdaki sınai ülkeleri hammaddeden yoksun kalacak ve dolayısıyla, kapitalist sistem kendiliğinden alaşağı edilecekti". Bu itibarla Suphi'ye göre, Doğu'da ihtilâl "yalnız Doğu'nun Avrupa emperyalizminden kurtarılması için değil, Rus ihtilâli'nin

10 Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'da çıkan İttihat ve Terakki'yi hedef alan yazısı için bkz. Ayşe Şen (Çeviren), "Cenuptaki Türk Yoldaşlarına, Türk Kardeşlerine", **Tarih ve Toplum**, VII/37 (Ocak 1987), s. 37 vd.; Akdes Nimet Kurat, Yeni Dünya'nın Rusya'nın çeşitli bölgelerinde bulunan Türk askerî esirleri arasında ücretsiz dağıtıldığını, başka Türkçe gazete bulunmadığından rağbet gördüğünü, bazı Türk askerlerinin "Kızıl Kıt'a'lara katıldıklarını; fakat esas itibarıyla Türk esirlerinin bilhassa Türk subaylarının Bolşevik propagandasına katılmadıklarını yazmaktadır. Bkz. Akdes Nimet Kurat, **a.g.e.**, s. 440. Burada Yeni Dünya'nın yayınlarından Osmanlı Devleti'nin rahatsız olduğunu belirtmek durumundayız. Nitekim Moskova'daki Osmanlı Elçisi Galip Kemalî Bey, Mustafa Suphi'yle görüşüp Türkiye Hükümeti aleyhine yaptığı faaliyetlerden vazgeçirmek istemiş, ancak başaramamıştır. Bu teşebbüs için bkz. Galip Kemalî Söylemezoğlu, 30 senelik hatıralarının 3. cildi, İstanbul 1953, s. 39 vd.

11 Georges Harris, **a.g.e.**, s. 76 vd.

desteklenmesi için de gerekiyordu."¹²

II. MİLLİ MÜCADELE'NİN BAŞLANGICINDA SOVYETLERİN DOĞU POLİTİKASI VE MUSTAFA SUPHİ'NİN TUTUMU

a) 1920 Bakü Kongresi ve Anadolu Solculuğu ile Temasları

Rusya'daki Müslüman Komünistler ile yakın temasları ve işbirliği Mustafa Suphi'yi Anadolu'ya geçip orada sol faaliyetleri teşkilâtlandırarak memleketi ele geçirmek fikrine itiyordu. Bu sebeple, 1919 yılında Kırım'a geçti ve burada Millî Fırka ile yeraltı faaliyetlerine girişti. Kırım İslâm bürosunu kurarak, Türkçe olarak, "Yeni Dünya" gazetesini yayınlamaya devam etti. Fakat bundan kısa bir süre sonra, Denikin kuvvetleri 1919 baharında Kırım'ı tekrar ele geçince, Suphi ile yoldaşları önce Odesa'ya ve oradan da Türkistan'a kaçtılar. Burada, "Beynelmilel Şark Tebligat Şura'sını" kurdular. Komünist örgütleri esaslı bir şekilde yeniden düzenledikten sonra, Suphi burada bir Türk Kızıl Ordusu da meydana getirdi. Türkistan'da bu işlerle uğraşırken Azerbaycan'da Sovyet Devrimi yapılması üzerine Suphi ve çevresi Bakü'ye taşınmıştır (27 Mayıs 1920). Burada var olan Türkiye Komünist Partisi'ni denetimi altına aldı. Söz konusu parti, 1920 yazında Millî Mücadele döneminde ihtiyaç duyulan Bolşevik yardımını temin etmek ve bolşevik Rusya ile iletişim sağlamak için kurulmuştu.¹³ Bu amaçla, Dr. Fuat Sabit ve Dr. Ömer Lütfü daha 1919 sonbaharında Kazım Karabekir Paşa tarafından Bakü'ye gönderilmişlerdi¹⁴. Yine Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa ve Küçük Talat, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ile aynı amaçla, Eylül 1919'da Azerbaycan'a gönderilmişlerdir¹⁵. Ayrıca Karakol Cemiyeti de Baha Sait'i Bolşeviklerle temas kurması amacıyla Bakü'ye göndermişti.

Ortak amaçları, Millî Mücadele'ye yardım sağlamak için Bolşeviklerle temas kurmak olan bu gruplar, Azerbaycan komünistlerinin de yardımıyla Bakü'de Türk Komünist Fırkası'nı kurmuşlardır¹⁶.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi Parti'nin temelde komünistlikle bir ilgisi yoktur. Bakü'ye gelir gelmez bu durumu farkedenden Mustafa

12 Georges Harris, a.g.e., s. 76 vd.

13 Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri*, Ankara 1991, s. 19.

14 Feridun Kandemir, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*, İstanbul 1966, s. 25; Kazım Karabekir, a.g.e., s. 334 vd.

15 Fethi Tevetoğlu, "Millî Mücadele'nin Gizli Kuruluşlarından Karakol Cemiyeti", *Türk Kültürü*, VIII/95 (1969-1970), s. 757.

16 Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 280.

Suphi, partiyi İttihatçılardan temizleyerek duruma el koymuştur. Derhal Merkez Komitesi'ni değiştirerek, üyeliklerine Türkistan'dan getirdiği kendi adamlarını yerleştirdi. Ayrıca parti üyelerini bilinçlendirmek için bir de okul açtı. Propaganda faaliyetlerine hız vererek "Yeni Dünya" gazetesinin Anadolu'da yaygın bir şekilde dağıtılmasına özen gösterdi¹⁷.

Eski İttihatçılardan temizlenen ve yeniden kurulan artık doğrudan doğruya Türkiye işleriyle ilgilenen bu partinin çalışmaları "kitabet" ve "ma-liye" hariç dört dal etrafında şöylece toplanmıştı:

I) Teşkilât, II) Tebligat, III) İstihbarat, IV) Harbiye.

Mustafa Suphi ve çevresi, bir kısmı halâ Rusya'da bulunan I. Dünya Savaşı'nın Türk savaş tutsaklarını Bakü'de bir Türk Kızıl Ordu birliği halinde teşkilâtlandırmış ve Türkiye'ye göndermek istemiştir¹⁸.

Bu dönemde II. Kızıl Ordu Komutanlığına bağlı bulunan bu birliği 1921 Şubat'ında teftiş eden Ali Fuat Cebesoy, 1200 kadar erin Bolşevik prensiple-rinin tamamen cahili bulunduğu, fakat milliyetçilerin davası uğrunda çarpış-mak üzere Anadolu'ya dönmeye can attıkları sonucuna varmıştı. Gerçekten, Cebesoy, bir süre sonra, birlik Anadolu'ya dönünce mensuplarının Batı cephe-sinde sadakatli ve liyakatli bir şekilde vazife gördüklerini belirtir.

Birlik Anadolu'ya gelince dağıtılıp o sıralarda yeni düzenlenmiş olan Türk Muvazzaf kuvvetlerinin içinde eriyerek komünist oluşumlu hüviyet-lerinin bütün izleri silinip gitmiştir.

b) Sömürgeler ve Geri Kalmış Ülkelerle İlgili Lenin'in Tezleri ve Mustafa Suphi Çevresinin İdeolojik Yönü:

Lenin'in sömürgeler ve geri kalmış ülkelerle ilgili tezleri, III. Enternasyon-al'in II. Kongresi'nde (21 Temmuz – 6 Ağustos 1920) uzun uzadıya tartışıl-mış ve değişikliklere uğramış olmakla birlikte, anılan kongreden önce ve sonra hemen Lenin'in onlara verdiği ilk biçimde uygulanmıştır. Bu tezlerin konumuzu ilgilendiren II. tezin beşinci bölümü şöyledir:

"Geri kalmış memleketlerde burjuva-demokrat şivesinde bulunan azat-lık hareketlerini komünizma rengine boyamaya karşı kat'i surette mübareze etmek lâzımdır. Komünist beynelmileli geride kalan memleketlerde ve müs-temlekelerde burjuva-demokrat millî hareketlere şu şart ile arka çıkmalıdır

17 Georges Harris, a.g.e., s. 82; Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 38. vd.

18 Mete Tuncay, a.g.e., s. 205.

ki, komünistlikleri sözle olmayan gelecek proleterya fırkalarının unsurları birleşsinler ve öz vazifelerine fikir vermek için terbiye olsunlar. O vazife kendi milletleri içindeki burjuva-demokrat hareketiyle çarpışmaktan ibarettir. Komünist beynelmilel, müstemlekelerin ve geride kalmış memleketlerin burjuva-demokratlarıyla muvakkat ittifakta yürümelidir; fakat onlara karışmamalıdır. Ve en iptidai şekilde bile olsa proleterya hareketinin istikbalini daima muhafaza etmelidir."¹⁹

Bu tezin o sıradaki Türkiye için anlamı şudur: Mustafa Kemal'in başkanlık ettiği kurtuluş hareketi bir burjuva-demokrat hareketi olduğundan ona komünist rengi verilmesine yanaşılmalıdır. Batılı devletlerle savaşında ona yardım edilmelidir. Şu şartla ki, oda gerçek, yani, komüntern yoluyla Moskova'ya bağımlı bir komünist partisinin kurulmasına razı olsun. Bu partinin öz vazifesi de Mustafa Kemal'in yönettiği akımla çarpışmak olmasıdır.

Bolşevikler'in Doğu politikasının genel bir değerlendirmesini yapmamız gerekirse: 1920 yılı içerisinde, biri Moskova'da diğer ikisi Bakü'de olmak üzere Türkiye'yi yakından ilgilendiren üç kongre yapılmıştır.

Birincisi Moskova'da yapılan Üçüncü Enternasyonal'in ikinci Kongresi, ikincisi Bakü'de yapılan Doğu Halklarının birinci kongresi, sonuncusu ise, yine Bakü'de yapılan Türkiye Komünist Teşkilatı'nın birinci kongresidir. Doğu Halklarının birinci kongresi (1-7 Eylül 1920) hemen öncesinde Bolşevikler, Rusya içerisinde duruma hakim olmaya başlamışlar ve artık dış dünyaya bolşevizmi ihraç etme zamanının geldiğine inanmışlardır.

Bu amaçla Batı ve Doğu ülkeleri olmak üzere iki farklı politika izlemişlerdir. Zira Dünya pazarlarına hakim olan Batı, sanayileşmiş, bunun sonucunda büyük bir işçi sınıfına sahip olmuştu. Ayrıca batının her yerinde sosyalist partilere rastlanmaktadır. Dolayısıyla burada izlenen politika bu partileri ihtilâlcı bir yapıya dönüştürmek olacaktır. Bu amaçla 1919'da Moskova'da Üçüncü Enternasyonal Merkezi kurulmuştur.²⁰

Doğu'da ise bunların tam tersi ne sanayi, ne büyük bir işçi sınıfı, ne örgüt, ne de sosyal bilinç vardı. İşte bu farklı yapı ve bölge için izlenecek politikayı belirlemek üzere Doğu halkları temsilcilerinin biraraya getirilmesi düşü-

19 Yusuf Hikmet Bayur, a.g.m., s. 600.

20 Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, İstanbul 1972, C. 3, s. 541.

nülmüştür. Böylece emperyalistlere karşı verilen savaşta, Sovyet Hükümeti'nin Doğu Halklarının yanında olduğu gösterilmiş olacaktır. Müttefik olarak kazanılan Doğu ile Batı tehdit edilecektir.²¹

Cebesoy, Kongrenin amaçlarıyla ilgili olarak özetle şunları yazmaktadır.

1- Cepheden ve garp hudutlarından Avrupa'ya sirayet ettirilemeyen inkılâp hareketini şarktan ve müstemlekelerden sokmak.

2- Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Enternasyonal'e mukabil köylü ve amelî hukukunu tanıdığını cihana ilan etmek.

3- Şark milletlerinin kendileriyle beraber olduğunu Avrupalılara göstermek.

4- Şark milletlerini ihtilâle, kıyama davet veya mecbur etmek.²²

Sovyetlerin, büyük önem verdikleri Doğu Halkları Kongresi'ne Türkiye'den delege gönderilmesi için TBMM Hükümeti'ne resmen müracaat etmediği, doğrudan doğruya halka kongreye çağrı bildirisi dağıttığı görülmektedir. Ağustos 1920'de Trabzon'a ulaşan bu bildiri ile doğrudan Türk halkına sesleniliyordu. Bu bildiri 8 Ağustos 1920 de 3. Kafkas Fırkası Kumandanı Rüştü Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmiştir.²³ Doğu Halklarının Birinci Kongresi'ne Türkiye'den 235 civarında delegenin katıldığı ve bunlara gidişlerinde bir miktar paranın dağıtıldığı bilinmektedir.²⁴

Türkiye'nin temsilcisi olan TBMM'nin devre dışı bırakılmış olması, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından tepki ile karşılanmıştır. Nitekim 14.8.1920'de TBMM'de yaptığı konuşma ile tepkisini şöyle ifade etmiştir.

"... Biz kongrelere de gideriz. Her tarafa gideriz, herşeye iştirak ederiz. Yalnız biz ederiz. Millet gider, yani yalnız milletin mümessillerinden mürekkep olan Meclis gider ve yapılması lazım gelen şeyi o yapar... Bakü'deki kongre gayri resmidir. O resmi olsa idi, tabii Millet Meclisini davet ederdi."²⁵

21 Cosroe CHOQUERİ, *Bakü Kongresi*, Çev.: Yuluğ Tekin Kurat, Ankara 1984, s. 1.

22 Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 39. vd.

23 Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE), s. 6/2, 865, D.2/56, Kl.849, F. 23-2.

24 Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon 1986, s. 62.

25 TBMM Zabıt Ceridesi, C. III (14.8.1336/1920), s. 210; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Ankara 1989, s. 102.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi TBMM Hükümeti bu kongreye resmen davet edilmemişti. Bu durumda TBMM Hükümeti'nin kongreye resmen delege göndermesi düşünülemezdi. Ancak diğer Doğu Halklarından çok Türkiye'yi ilgilendiren ve TBMM Hükümeti'nin, Sovyet Rusya'nın yardımına ihtiyacı olduğu bu kritik dönemde ilgisiz kalması da düşünülemezdi. Kongrede olup biteni ve Sovyet politikasının ne yönde geliştiğini görmekte oldukça önemliydi. Bu nedenlerle TBMM Hükümeti temsilcisi olarak, Moskova'da bulunan Dr. İbrahim Tali Bey, Türkiye adına gözlemci olarak katılmaya memur edilmişti.²⁶

Diğer taraftan TBMM Hükümeti, kendi bilgisi doğrultusunda, kendi amaç ve siyasetleri için çalışacak kişileri göndermeyi planlamış ve bu organizasyonla ilgili olarak Karabekir Paşa'yı görevlendirmiştir. Paşa, sivil olarak tertib ettiği bir heyeti görevlendirdiğini belirtmektedir.²⁷

III) MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE TEMAS KURMA ÇABALARI VE ANADOLU'YA GEÇİŞ

a) Mustafa Kemal Paşa'nın Mustafa Suphi ve Arkadaşları Hakkındaki Düşünceleri

Daha önce de bahsedildiği gibi, Bakü kongresine TBMM Hükümeti adına İbrahim Tali Bey gözlemci olarak görevlendirilmişti. Tali Bey Moskova'dan Bakü'deki gelişmelerle ilgili şu raporu gönderiyordu:

"Bakü Kongresi'nin mukarreratı gerçi ilan edilmediyse de komünist mahfilindeki efkara nazaran, garp cephesinde işlerin hitamından sonra Vrangeli işini hal ve bazı işlerden sonra Ermeni ve Gürcistan'da komünist idare tesisine teşebbüs edeceklerini ve artık ondan sonra Türkiye ile ciddi meşgul olacakları fikir ve kanaati vardır. Yani ellerinden gelirse kendileri memlekete girip, komünist idareyi tesis hırsındadırlar. Bu hususta pekte iştahlılar vardır..."²⁸

Tali Bey ve TBMM Hükümeti'nce gizli olarak görevlendirilen diğer şahıslardan gelen raporların, TBMM Hükümeti'nin Sovyet Rusya'ya komünizm rejimine ve Anadolu'daki komünist faaliyetlere karşı siyasetini belirlemesinde büyük etkisi olmuştur.

²⁶ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 22, Tali Bey, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıkanlardan biridir.

²⁷ Kazım Karabekir, a.g.e., s. 807; Gönderilen onbir kişinin isimleri için bkz. ATASE, A. 6/2865, Kl. 849, D. 2/56, F. 30.

²⁸ ATASE, A.1/4280, Kl. 549, D. 16-A-A/4, F. 6-3.

TBMM Hükümeti için temel amaç, Sovyet Rusya'dan yardım sağlamak. Bu amaç doğrultusunda Türkiye Komünist teşkilâtının aracılığından yararlanılmak istenmiştir. Başka bir ifadeyle 19 Temmuz 1920'de Doğu Halkları kongresi sonundan, Türkiye ile ilgili işlerde yetki verilen Mustafa Suphi ve arkadaşlarından bu amaçla faydalanılması düşünülmüştür.²⁹ Bu nedenle Türkiye Komünist Teşkilâtı tarafından Anadolu'ya gönderilen Süleyman Sami, Salih Zeki gibi Türkiye Komünist teşkilâtı önde gelen üyelerinin Anadolu'da teşkilâtlama ve ajitasyon çalışmalarına göz yumulmuştur.³⁰

Bu gelişmeler Mustafa Suphi'yi oldukça umutlandırmıştı. Özellikle Türkiye'ye göndermiş olduğu temsilcilere gösterilen ihtimam Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği mektup ve Kazım Karabekir Paşa'nın ılımlı yaklaşımları Mustafa Suphi'nin umutlarını daha da artırmıştı. Amacı, önce memleketin emperyalist istilâsından kurtulması daha sonra ise Türkiye'de sosyal değişmeler için zemin hazırlamaktır.

Mustafa Kemal Paşa cephesine gelince, daha 1919 yılında Kuva-yı Milliye olayını açıklarken, komünizmin Türkiye'de yerleşme, uygulama meselesini de açıklamıştır. Buna göre, "bizim memleketimizde bu doktrin hiçbir şekilde yeri olamaz. Dinimiz, adetlerimiz ve aynı zamanda sosyal bünyemiz tamamiyle böyle bir fikrin yerleşmesine müsait değildir,"³¹ demektedir.

Dolayısıyla Mustafa Suphi'nin Türkiye'de komünist bir rejim kurması mümkün gözükmemektedir.

Bunlara rağmen Mustafa Kemal Paşa ile Mustafa Suphi'nin İttihatçılar ve Ermeni meselesiyle ilgili konularda bütünüyle hem fikir olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü, bu yıllarda Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelerek Milli Mücadele'nin başına geçeceği yolunda söylentiler ve faaliyetler söz konusu idi.³² Mustafa Suphi'nin ise eskiden beri İttihatçı düşmanı olduğunu önceki konularda açıklamıştık.

29 Görevli bir Türk subayı Mustafa Suphi hakkında "Türkiye İştirakyon Teşkilâtı Reisi Mustafa Suphi Yoldaş ile görüşüm. Bilhassa Lenin'in itimadını kazanmış olan bu zatın Rusların kendisine itimadı dolayısıyla şark aleminde de oldukça nüfuz sahibi olduğu söyleniyor. Moskova Hükümeti tarafından tayin edilmiş ve suret-i sarfı doğruca kendisine ait olan dolgun bir bütçesi varmış..." Rapor için bkz. ATASE, A.1/4282, Kl. 586, D.115/35, F.4.

30 Mustafa Suphi tarafından Anadolu'ya gönderilen şahıslar ve faaliyetler için bkz. Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 44 vd, Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 221 vd. İleri, a.g.e., s. 145 vd.

31 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C. IV, s. 78-79.

32 Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelme isteğiyle ilgili olarak bkz. Mahmut Goloğlu, Cumhuriyete Doğru, Ankara 1972, s. 261 vd. Sovyetler'in Türkiye ile ilgili politikalarında Mustafa Suphi ve Enver Paşa'yı kullandıkları kanaatindeyiz. Nitekim Rus Sovyet liderleri, Enver

b) Anadolu'ya Geçiş ve Mustafa Suphi'nin Sonu:

Mustafa Suphi Bakü'de teşkilâtını kurduktan sonra TBMM Hükümeti'yle, özellikle, Türkiye'ye gönderdiği elçiler vasıtası ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

Mustafa Suphi Türkiye Komünist Teşkilâtı'nın kuruluşundan itibaren, Türkiye'ye gelerek, işçi ve köylüyü teşkilatlandırıp halkı isyana teşvik etmek amacındaydı. Yani Lenin'in Rusya'da yaptığını o Türkiye'de gerçekleştirmek istiyordu. Nitekim Moskova Büyükelçisi atanan Cebesoy, Mustafa Suphi ile görüşmüş ve intibalarını şöyle belirtmiştir: "Mustafa Suphi şöhret ve ihtiras peşinde koşan zeki, kurnaz ve azim sahibi" bir insandır. "... Birgün gelip Türkiye'nin Lenin veyahut Stalin'i olması ihtimalini hatırlıdan geçirdiği muhakkaktır. Hariçteki İttihatçıların memlekete girmemeleri ve dahilde İttihat ve Terakki Fırkası'nın her ne surette olursa olsun ihya edilmemesi hakkındaki Mustafa Kemal Paşa'nın nokta-i nazarına tamamiyle iştiarak ediyordu... Memleketimize III. Enternasyonal'in hakiki bir komünist elçisi gibi girmek istediği ilk nazarda anlaşılıyordu."³³

Mustafa Suphi'nin Ali Fuat Cebesoy'la Kars'da görüştüğü bu sıralarda O'nun Ankara'ya gelmemesi hükümetçe kararlaştırılmış bulunuyordu. Bu karar hemen Kazım Karabekir Paşa'ya bildirilmişti.³⁴

Mustafa Suphi ve arkadaşları Türkiye'de bir Sovyet hükümeti kurmayı düşünmüşlerdir. Bunun için de serbestçe propaganda ve teşkilatlanma yapmaları gerekmektedir. Ancak Anadolu'da TBMM Hükümeti ve bunun başkanı Mustafa Kemal Paşa vardı. Onun müsaadesi olmadan bunun gerçekleşmesi imkânsızdı. Mustafa Suphi'nin bu gerçeği bilmemesi düşünülemez. Ancak TBMM ile Sovyet Rusya arasında kurulacak ilişkilerde yetkili olan Mustafa Suphi, Sovyet yardımı karşılığında Türkiye'de rahatça propaganda ve teşkilatlanma yapabileceğini düşündü.

Bu düşünce ile Mustafa Suphi ve arkadaşları Anadolu'ya gelmişlerdir. Burada üzerinde tartışılan konulardan biri gelmelerine müsaade verilip verilmemesidir. Genel kanı, TBMM Hükümeti tarafından böyle bir iznin veril-

Paşa'nın Doğu Halkları üzerindeki nüfuzundan faydalanmak üzere Bakü'deki Doğu Halklarının Birinci Kongresine Enver Paşa'yı getirmişler ve önem vermişlerdir. Bu davranış elbette Mustafa Suphi'yi tedirgin etmiştir.

33 Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 51. vd.

34 Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 642.

diği hatta davet edildiği yolundadır. Ancak elimizde izin verildiğine dair bir belge yoktur. Daha çok hatıralara veya Mustafa Kemal Paşa'nın yazdığı 13 Eylül 1920 tarihli mektubun yorumlanmasına dayanmaktadır. Açıklık getirmesi bakımından mektubu aynen yazıyoruz.

"Bakü'da Türkiye İştirakyun Komitesi Hey'et-i Merkeziye Reisi Mustafa Suphi Bey ve Azadan Mehmet Emin Yoldaşlara,

Süleyman Sami yoldaş vedaatiyle gönderdiğiniz 15 Haziran 1920 tarihli mektubunuzu aldım. Milletimiz kendisini hiçbir suretle temsil etmeyen İstanbul Hükümeti'nin kabul eylediği şerait-i sulhiyei reddetmiştir. Ek seriyet-i azimesi rençber ve köylüden müteşekkil olan milletimiz Garbın emperyalizm ve kapitalizm mahkumiyetinden kendini kurtarabilmek için bunlara karşı müttehid olarak mücadele ve mübarezeye karar vermiştir ve bu kararını tatbik etmektedir.

Türkiye İştirakyun Teşkilatında aynı kanaat ve gaye ile çalışmakta olmasını büyük bir memnuniyetle telakki ettik.

Milletimiz Ankara'da vücuda getirdiği Büyük Millet Meclisi ile mukadderatına bizzat ve istiklal-i tam dairesinde vaz'iyed etmiştir. İşbu halk hükümetini vücuda getiren teşkilâtlarımızın köyden itibaren nahiyeye, kaza, liva ve vilâyet merkezlerine kadar her yerde halk tarafından intihap olunmuş birer hey'et-i idaresi vardır ve bu teşkilât Büyük Millet Meclisi Riyasetine merbuttur. İşbu teşkilât mütarekeyi müteakip Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti namı altında vücuda getirilmiş bir teşkilâttir. Bugünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti işbu teşkilâttan doğmuştur ve binanaleyh Sovyet teşkilât-ı idariyesiden farksızdır. İçtimai inkılâp dahi safahat-ı lazimesini geçirmekte olup bu inkılâbı halktan doğmuş olan Büyük Millet Meclisi seok-ü idare etmektedir.

Gerek şahsen ben ve gerekse bütün rüfeka-yı mesaimme ekseriyeti rençber ve köylüden ibaret olan milletimizin istiklâlini tesis ve temin gaye-i yeganesini takip etmekteyiz.

Memleket ve milletimiz her taraftan emperyalist ve kapitalistlerin hücumlarına ma'ruz bir halde olduğu gibi fiilen bunlara iştirak eden İstanbul hükümetinin padişahına atfen memleket dahilinde ika' edildiği ifsadat-ı mütemadiyen mütevellid mahalli ihtilâflara da karşı koymak mecburiyetindedir. Binanaleyh milletin Vahdet ve mukavemetini ihlâl edebilecek za-

mansız ve fazla teşebbüslerden tevakke etmek milletimizin halası nokta-i nazarından elzendir. Bu lüzumu gözönünde bulunduran Büyük Millet Meclisi içtimai inkılâbı sükunetle ve esaslı surette tatbik etmektedir.

Gaye ve prensip itibarıyla bizimle tamamen müşterek olan Türkiye İştirakyun Teşkilâtından maddeten ve manen hakkıyla müstefid olabilmeliğimiz için teşkilâtınızın münhasıran Büyük Millet Meclisi Riyasetiyle te'sis ve muhafaza-i irtibat eylemesi lazımdır. Türkiye dahilinde tatbik edilecek her nev'i teşkilât ve inkılâbat ancak bu kanal vasıtasıyla yapılabılır.

*Aynı hedefe yürüten Türkiye İştirakyun Teşkilâtıyla tamamen tevhid-i mesai edebilmek üzere Büyük Millet Meclisi nezdinde selahiyet-i tammeyi haiz bir murahhas göndermenizi ve Büyük Millet Meclisi tarafından Azerbaycan Hükümeti nezdine murahhas olarak Bakü'ye gönderilmiş Memduh Şevket Bey'le te'sis-i irtibat ve tevhid-i mesai eylemenizi rica eder ve bilvesile samimi hürmet ve selâmlarımı takdim eylerim.*³⁵

Paul Dumont, yukarıda yazılan mektubu açık bir red olarak değerlendirmektedir.³⁶

Tevetoğlu ise, benzeri bir yaklaşımla mektubun bir davet çağrısı olarak değerlendiremeyeceğini, ancak açık bir red'de sayılamayacağını ifade etmektedir.³⁷

Mete Tunçay da, Suphi'nin izinli ve çağrılı olarak Ankara'ya gitmeye karar verdiğini belirtirken,³⁸ G. Harris de "Ethem'in başkaldırması sırasında ve sonraya rastlayan bu kargaşalı günlerdir ki, Mustafa Suphi, merkezini Anadolu'ya nakletmek hususunda Atatürk'ün kendisine vermiş olduğu izni nihayet uygulamaya karar verdi" diye yazmaktadır.³⁹

Şevket Süreyya Aydemir de, Mustafa Suphi'nin Türkiye'ye gelişine Ankara'nın izin verdiği görüşündedir.⁴⁰

Yukarıda belirtilen yorumlardan da anlaşılacağı gibi, genel kanı Mus-

³⁵ Rasih Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, İstanbul 1970, s. 148 vd.; Mete Tunçay, *a.g.e.*, s. 338; Fethi Tevetoğlu, *a.g.e.*, s. 323.

³⁶ Paul Dumont "Bolşevizm ve Doğu: Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Partisi 1918-1921", *Birikim*, s. 61 (Mart 1980), s. 65.

³⁷ Fethi Tevetoğlu, *a.g.e.*, s. 225.

³⁸ Mete Tunçay, *a.g.e.*, s. 102.

³⁹ Georges Harris, *a.g.e.*, s. 128.

⁴⁰ Şevket Süreyya Aydemir, "M. Suphi Olayı Hakkında" *Milliyet*, 21 Temmuz 1971.

tafa Suphi'nin Anadolu'ya davet edildiği veya izinli geldiği yönündedir. Ancak burada dikkate alınması gereken durum, o günün şartlarında, yani Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın dostluğuna ve yardımına ihtiyacı bulunduğu bu sırada, Mustafa Suphi'nin Türkiye'ye gelme isteği reddedilemezdi. Ayrıca Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yardım etmesinin bir şartı da Türkiye'nin komünist faaliyetlere izin vermesine bağlıydı.

Bu zorunluluk karşısında, TBMM Hükümeti tedbirlide olmak zorundaydı. Nitekim, Mustafa Suphi'nin Türkiye Komünist Fırkası Merkezi Heyeti ile Türk Kızıl Alayı'nın Türkiye'ye nakledileceği haberi karşısında, İsmet Paşa, 22 Ekim 1920'de Kazım Karabekir Paşa'ya şu şifre telgrafı çeker.

"Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine,

Mustafa Suphi Yoldaş'ın Türk Komünist Fırkası'nı memleketimize nakletmekte olduğu malumdur. Haber alındığına göre firkanın teşkilâtından başka biçare esirlerimizden tav'an veya kerhen teşkil olunmuş bir kırmızı alayı da beraber getirmektedir. Mustafa Suphi'nin mahiyetinde bir kuvvet bulundurmasına katiyen cevaz ve müsaade verilmemesi takarrür etmiştir. Getireceği alayın tarafınızdan doğrudan doğruya emir verilerek, onun maiyetinden ayrılması ve cepheye sevk edilmesi lâzımdır. Bu cihetin suret-i münasibe de veya süret-i cebriye ve katiye de teminini zat-ı alilerinden rica ederiz. Zaten Türkiye Komünist Fırkası Ankara'da bir siyasi fırka olarak alenen teşekkül etmiş olduğundan Mustafa Suphi Yoldaş'ın memleketimiz içinde ancak mezkur fırka dahilinde çalışması mümkün olacaktır. Fırka teşkilâtı hususunda size Meclis Riyaseti'nden ayrıca malumat-ı mufassala verilecektir."⁴¹

Yukarıdaki telgraftan da anlaşılacağı gibi, Mustafa Suphi'nin bir kuvvetle Anadolu'ya geleceği haberi, Ankara'yı telaşlandırmıştır. Mustafa Suphi ve arkadaşları, Anadolu'ya geldikleri takdirde, Ankara da kurdurulmuş bulunan Türkiye Komünist Fırkası içerisinde çalışabileceklerdi.⁴² Yani Hükümetin kontrolü altında bulunacaklardı. Oysa, yukarıda da belirtildiği gibi, Mustafa Suphi için gelen raporlar pek olumlu değildir. Türk komünistlerinin hem Rusya'da kalıp yıkıcı propagandalara devam etmeleri ve hemde Ana-

41 ATASE, A. 1/4282, Kl. 589, D. 121-A 16, F. 1.

42 Bu fırka 18 Ekim 1920'de Ankara'da Mustafa Kemal Paşa tarafından kurdurulmuş, amacı gerçek komünist faaliyetleri kontrol altına alma ve önleme vasıtasıdır. Hedef Bolşevikler'den yardım sağlamak, içeride ve dışarıda gelişen Komünist faaliyetleri denetlemektir. Bkz. Fethi Tövetoğlu, a.g.e., s. 303.

dolu'ya gelip burada teşkilatlanmaları sakıncalı görülüyordu. Bu durumu gören Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'ya şu telgrafı çeker:

"Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine

Ankara'da komünist ceryanları arzu hilâfındadır. Bakü Türk Komünist Fırkası Reisi Mustafa Suphi'nin bu cereyanları körüklemesi mahzuru varid-i hatırdır. Birdefa kendisini gördükten sonra mütalaa-i devletlerinin işar buyurulmasını rica ederim."⁴³

Görüldüğü gibi, Suphi ve arkadaşlarının Ankara'da işleri karıştıracığı endişesi vardır. Suphi ve arkadaşları bu gelişmelerden habersiz, heyeti ile birlikte 28 Aralık 1920'de Kars'a ulaşmıştır.⁴⁴ Goloğlu'na göre, Mustafa Suphi ve arkadaşları Kars'ta resmi törenle karşılanmışlar, Halktan sevgi ve ilgi görmüşlerdir. Hatta Kazım Karabekir Paşa emri ile şereflerine ziyafet bile verilmiştir.⁴⁵

Bazı kaynaklar, Mustafa Suphi'nin Kars'ta ortalığı karıştırmaya ve gizli faaliyetlere girdiğini belirtmektedir.⁴⁶ Kanaatimizce Suphi'nin böyle bir faaliyet içinde olması biraz zordur. Zira kendisine Mustafa Kemal Paşa tarafından daha önce (13 Eylül 1920) yazılan mektupta, Türkiye'de herşeyin yalnız TBMM tarafından yapılabileceği konusunda kesin tavır belirtilmişti. Ayrıca Kazım Karabekir Paşa'nın tamamen kontrolü altında olan bir bölgede, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının gizli faaliyetlerde bulunmaları oldukça zordur.

Aslında Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Suphi ve arkadaşlarını Ankara'ya göndermek düşüncesindedir. Böylece Anadolu dışında macera peşinde koşmamaları sağlanacak ve TBMM Hükümeti'nin gözetimi altında bulunacaklardı. Ne varki, Mustafa Kemal Paşa, daha önce belirttiğimiz endişelerinden dolayı, Ankara'ya girmelerinin engellenmesini istiyordu.

Bu durum karşısında, Karabekir Paşa'nın önünde iki yol vardı. Ya bunları Anadolu'nun emin bir köşesinde gözetim altında tutacak; ya da sınır dışı edecekti. İkinci yol daha uygundu, fakat Sovyet heyetinin gözü önünde böyle bir faaliyet zarar verebilirdi. O'nun için önce Erzurum'a gönderilecek ve bura-

⁴³ Çankaya Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, A: 111-7, D. 18, F. 221.

⁴⁴ Kazım Karabekir, a.g.e., s. 868.

⁴⁵ Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 35.

⁴⁶ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.m., s. 638.

da halkın aleyhte tezahüratı ile karşılaşacaklar, böylelikle Mustafa Suphi ve heyeti halkın tepkisi karşısında zorunlu olarak sınırdışı edilmiş olacaktı.⁴⁷

O dönemde Erzurum Mebusu olan Durak Bey, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Erzurum'da maruz kaldıkları tepkiyi şöyle anlatır:

"Efendiler, Erzurum ahalişi lâzım gelen tedabiri ittihaz etti ve Mustafa Suphi ve avanesi Erzurum'a geleceği zaman, halk dükkânlarını kapadı... trene bindirip kovdular."⁴⁸

Erzurum'da halkın galeyan ve hakaretleri ile karşılaşan Mustafa Suphi ve arkadaşları, önceden hazırlanan plan gereği, halkın saldırısından korunmaları gerekçesi ile şehire sokulmayarak, Trabzon'a yollanmışlardır.

Bu gelişmelerden anında haberdar edilen Mustafa Kemal Paşa, ayrıca Erzurum Valisi Hamit Bey'e gönderdiği yazıda, Mustafa Suphi heyetinde kaç kişi bulunduğunu, bunların Mustafa Suphi ile gönderilip gönderilmediğini sormuştu.⁴⁹

Hamit Bey, cevabında; "Mustafa Suphi zevcesiyle onyediyi arkadaşı beraber gittikleri ve Trabzon'a kadar güzergâhta bulunan bütün merakizde aynı akibete düşer oldukları maruzdur."⁵⁰ Şeklinde bir cevap vermiştir.

Anlaşılabileceği gibi Suphi ve heyetinin tamamı Erzurum'dan Trabzon'a gönderilmiştir.

Mustafa Suphi ve arkadaşlarını karşılamak üzere Trabzon'daki Rus Sovyet Hükümeti Konsolosu Bağirov⁵¹ da hazırlık yapmış, 28 Ocak günü heyetin gelişini beklemiş; ancak Mustafa Suphi ve heyeti kendisini bekleyenlere gösterilmeden bir motora bindirilerek Trabzon'dan Rus sahillerine doğru yola çıkarılmıştır.

Bu olaydan kısa bir süre sonra, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının akibeti

47 Erzurum'da Suphi ve arkadaşları için yapılan organize tezahürat ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ergün Aybars, "Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya Gelişi Öldürüşüyle İlgili Görüşler ve Erzurum'dan Trabzon'a Gidişleriyle İlgili Belgeler, A.Ü.DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, XIII/241 (1979-1980), s. 96 vd.

48 TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 33.

49 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, s. 386, Belge No: 373.

50 Ergün Aybars, a.g.m., s. 99.

51 Sovyet Rusya Hükümeti tarafından Türkiye'ye gönderilen Upmal Angarski heyetinde ateşemiliter olarak bulunan Ali Oruç Bağirov, ATASE, A. A. 1/4280, Kl. 550, D. 22/27, F.1; Kazım Karabekir, a.g.e., s. 387, daha sonra Trabzon konsolosu olarak tayin edilmiş ve Ocak 1921 başlarında Trabzon'a gelerek göreve başlamıştır.

hakkında söylentiler çıkmaya ve Mustafa Suphi ve arkadaşlarını götürün motorun battığı şayiaları yayılmaya başlamıştır. Daha sonra bazı kişiler, Mustafa Suphi'leri nasıl öldürdüklerini sağda solda anlatırlarken, motoru Trabzon sahillerinde gördüklerini iddia edenler de çıkmıştır.⁵²

Mevcut bilgiler ışığında olayın şöyle cereyan ettiğini söyleyebiliriz: Mustafa Suphi ve 13 arkadaşı, 28-29 Ocak 1921 gecesini, Trabzon iskelesinde bindirildikleri bir motorla Batum'a gönderilmek üzere yola çıkmışlardır.⁵³ Hemen arkalarından bir başka motorla yola çıkan Yahya Kâhya'nın adamları, Sürmene açıklarında hepsini öldürerek denize atmışlardır.⁵⁴

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmeleri olayında günümüze kadar gelen farklı yorumlar vardır. Şevket Süreyya Aydemir, Küçük Talat'ın bir mektubuna dayanarak olayın düzenleyicilerinin Karabekir, Erzurum Valisi Hamit Bey ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri olduğunu belirtmektedir.⁵⁵ G. Harris ise, Yahya'nın koyu Enver Paşa taraftarı olduğunu bu sebeple Mustafa Suphi'yi öldürdüğünü, daha sonra da bu suçtan yargılandığını yazmaktadır.⁵⁶ Mete Tunçay olaydan Kâzım Karabekir - Vali Hamit Bey'i sorumlu tutmaktadır.⁵⁷ Karabekir, kendisinin öldürttüğü yolundaki şayialar üzerine, hayatımla ve namusumla oynadılar demektedir.⁵⁸ Yusuf Hikmet Bayur ise, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Trabzon'daki İttihatçıların emri ile öldürüldüğünü iddia etmektedir.⁵⁹ Goloğlu'na göre ise, Mustafa Suphi'yi öldürme emrini Ankara vermiştir.⁶⁰ Yine Metin Toket de, Sovyet tepkisinin

52 Samih Çoruhlu, "İstiklal Savaşında Komünizm Faaliyeti", *Yeni İstanbul*, (15 Temmuz 1966), Tefrika: 15.

53 ATASE, A-7/3178, Kl. 935, D. 6/1-A, F. 25; Önceki bahiste Erzurum'dan çıkışlarında 18 kişi olarak belirttiğimiz heyetin burada 13 kişiye inmesi şu şekildedir: Heyet'te bulunan Süleyman Sami ve Mehmet Emin Maçka'da gruptan ayrılmışlardır. Daha sonra Trabzon'a geçen bu şahıslar, İttihatçı oluşları nedeniyle daha sonra buradan sınır dışı edilmişlerdir. Bkz. ATASE, A-1/4283, Kl. 1040, D. 130/85-A F. 34-3. Geriye kalan bir kişide Erzurum-Trabzon arasında gruptan ayrılmıştır. Goloğlu'na göre bu kişi Abdülkadir'dir. Bkz. Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 43. Trabzon'da alıkonulan Suphi'nin eşi de dikkate alınınca 13 kişi rakamının doğru olduğu ortaya çıkmaktadır.

54 Bu heyetle birlikte Trabzon'a gelen Mustafa Suphi'nin eşi Yahya Kahya tarafından "kapatma" olarak Trabzon'da alıkonulmuştur. Bkz. Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 45; Ahmet Cevat Emre, "1920 Moskova'da Türk Komünistleri", *Tarih Dünyası*, S. 2 (Ocak 1965), s. 151.

55 Şevket Süreyya Aydemir, "Mustafa Suphi Olayı Hakkında", *Milliyet* (21 Temmuz 1917)

56 Georges Harris, a.g.e., s. 91.

57 Mete Tunçay, "Samim Karagöz'ün Yazısı Üzerine" *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, S. 107 (Mayıs 1989), s. 49.

58 Kazım Karabekir, a.g.e., s. 1076.

59 Yusuf Hikmet Bayur "Mustafa Suphi Olayı", *Milliyet* (12 Haziran 1971)

60 Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 46.

göze alınması bakımından cüretli bir teşebbüs olarak değerlendirerek, Ankara'nın bilgisi dahilinde gelişebileceğini ima etmektedir.⁶¹

Ergün Aybars ise, olayın Ankara'nın bilgisi dışında cereyan ettiğini belirterek, Mustafa Kemal Paşa'nın daima meşruluk ilkesine bağlı kaldığını, ayrıca Sovyet yardımının gerekli olduğu bir dönemde Sovyetleri gücendiremezdi demektedir.⁶²

Dr. Samih Çoruhlu imzasıyla yazan Akdes Nimet Kurat ise, daha farklı bir yorumla, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının para için öldürüldüğünü yazmaktadır. Yanlarında 8.000 altın bulunduğunu, Yahya Kâhya'nın ve adamlarının bunu bildiğini ve bu amaçla öldürdüklerini iddia etmektedir.⁶³

Yine ilginç bir iddia ise, Mustafa Suphi'nin Galiyev çizgisinde olduğundan dolayı Lenin ve Stalin tarafından öldürtüldüğüdür.⁶⁴

Yukarıda aktarılan farklı görüşlerden de anlaşılacağı gibi, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Yahya Kâhya'nın adamları tarafından öldürüldüğü ortak noktadır. Burada sorun, Yahya'nın bu olayı tek başına mı? Yoksa birisinden emir alarak mı gerçekleştirdiğidir. Olaya karışanların bugün hayatta olmayışları, diğer taraftan bir öldürme emrinin yazılı olarak verilemeyeceği gerçeği, olayın aydınlatılmasını daha da güç hale sokmaktadır. Yine de Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden kimlerin menfaati olabilir sorusundan hareketle varılacak sonucun daha sağlıklı olacağı kanaatindeyiz. Bu görüş ışığında farklı görüşlerin kısa bir değerlendirmesini yapalım:

Herşeyden önce Yahya Kâhya'nın bu olayı tek başına yapması imkânsız gözüküyor. Nitekim Suphi olayından bir müddet sonra Yahya Kâhya Trabzon'da karışık işler çevirdiği gerekçesi ile Kâzım Karabekir Paşa tarafından Sivas'a gönderilmiş, ancak ağır ceza mahkemesince suçsuz bulunarak beraat etmesi üzerine Trabzon'a dönüşünde "sanki bütün işlerde ben tek başına mı idim. Daha üstüme varırlarsa herşeyi olduğu gibi ortaya dökerim,"⁶⁵ demesi ve bundan bir müddet sonra öldürülmüş olması Yahya'nın bu işte yalnız olmadığını göstermektedir. Ayrıca para veya başka bir sebeple Suphi gibi ünlü birini öldürme riskini tek başına üslenmesi oldukça zor gözükmektedir.

61 Metin Toker "Sağda ve Solda Vuruşanlar", *Milliyet* (11 Mayıs 1971)

62 Ergun Aybars, *a.g.e.*, s. 92.

63 Samih Çoruhlu, "İstiklal Savaşında Komünizm Faaliyeti" *Yeni İstanbul* 15 Temmuz 1966, Tefrika 15.

64 İsmet Bozdağ, "Kemal Tahir'in Söyleşileri", *Milliyet* (14-17 Haziran 1980).

65 Mahmut Gologlu, *a.g.e.*, s. 43; Feridun Kandemir, *a.g.e.*, s. 184.

Mustafa Suphi'nin Sovyetler tarafından öldürtülmesi de oldukça zayıf bir ihtimaldir. Bu görüşü savunanlar, Mustafa Suphi'nin Sultan Galiyev çizgisinde olduğunu yani milliyetçi eğilimler taşıdığını, gelecekte Sovyet Rusya için tehlikeli olabileceğini savunmaktadırlar.⁶⁶ Böyle bir yol izlenmiş olsaydı, Türk kitleler üzerinde daha etkili olan Enver Paşa'yı himayelerinde bulundurmamaları gerekirdi.

Mustafa Suphi ile birlikte Türkiye Komünist Fırkası heyetini ortadan kaldırmanın Rusya'nın menfaatine olan bir yönü yoktur. Ayrıca öyle bir niyetleri olsa idi bunu Rusya'da oldukları zaman yapmaları daha doğru olurdu.

Sovyet Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerini bozma ve cephe almak gibi bir amaçla yaptıklarını düşünmekte tutarsızdır. Zira Sovyet Rusya'nın Suphi olayına ciddi bir tepki göstermediği Türk-Sovyet ilişkilerine bir etki yapmadığı ortadadır. Nitekim olaydan birbuçuk aydan kısa bir süre sonra 16 Mart 1921'de iki ülke arasında Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesinden Ankara Hükümeti'ni sorumlu tutan görüşler: Özellikle Çerkez Ethem isyanı ile birlikte Komünistlere karşı başlatılan sertlik ve Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya gelişi ile birlikte başlatılan aleyhte gösteriler gerekçe gösterilmektedir. Kanaatimizce Ankara Hükümeti'nin amacı Mustafa Suphi'yi, Bolşevik Rusya'nın tepkisini de çekmeden sınır dışına çıkartmaktır. Bunun için de, Erzurum'dan Trabzon'a kadar malum tezahüratların yapılması sağlanmış, böylece sınır dışı edilmelerine gerekçe hazırlanmıştır. Şayet Ankara Hükümeti'nin gayesi öldürtmek olsaydı, bu kadar ayrıntıya ve plâna gerek duymadan, daha Trabzon'a ulaşmadan ortadan kaldırtması gerekirdi. Ayrıca bu işi bolşeviklerin en çok olduğu ve Rus konsolosunun bulunduğu Trabzon'da yapmaması gerekirdi.

Ayrıca Mustafa Suphi ve Heyeti Kars'a geldikleri zaman, aralarında dört kişinin Osmanlı Ordusu'nda subay olarak bulunmuş kişiler oldukları anlaşılmıştır. Bunun üzerine Kâzım Karabekir bunları sınır dışı edebilmek için hakiki bir dayanak aramıştır. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne asker olupta, siyasetle uğraşanların, temel barış yapılıncaya kadar sınır dışına çıkartılmaları hakkında bir kanun maddesine ihtiyaç duyulduğunu yazmış-

⁶⁶ Sultan Galiyev ile ilgili olarak bkz. Adnan Sayılğan, **SSCB ve Sultan Galiyev**, İstanbul 1967.

tır.⁶⁷ Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili Fevzi Paşa, hemen durumu bir tezkere ile Müdafaa-i Mülkiye Vekâleti'ne ileterek, böyle bir kanun maddesi olup olmadığını sormuş ve eğer yoksa suratle meclise teklif edilmesini arzetmiştir.⁶⁸

Görüldüğü gibi, Ankara Hükümeti faaliyetlerinde hukuki bir dayanağa ihtiyaç duymaktadır.

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Kâzım Karabekir Paşa ve Hamit Bey tarafından öldürtülmüş olabileceği görüşü de oldukça zayıftır. Herşeyden önce Kâzım Karabekir ve Hamit Bey'in Ankara'nın bilgisi dışında, Türk-Sovyet ilişkilerini de ilgilendirecek böyle bir emri vermiş olmaları mümkün değildir.

Mustafa Suphi'yi öldürttüğü bilinen Yahya Kâhya'nın bizzat Kâzım Karabekir Paşa tarafından tutuklatılarak, Sivas Askeri Mahkemesi'nde yargılatılması da Kâzım Karabekir Paşa'nın bu işle ilgisi olmadığını gösterir.

Mustafa Suphi'nin ölümü ile ilgili olarak ileri sürülen görüşlerden biri de İttihatçıların bu işi yaptırmış olabilecekleridir. Kanaatimizce akla en uygunu da budur. Zira, Mustafa Suphi'nin fanatik bir İttihatçı düşmanı olduğunu, önceki bölümlerde belirtmiştik. Ne var ki Mondros mütarekesi sonrası gelişen olaylar, Mustafa Suphi ve İttihatçıları aynı platformda karşı karşıya getirmiştir. Özellikle Suphi-Enver Paşa çatışması ciddi boyutlardadır.

27 Mayıs 1920'de Bakü'ye gelen Suphi, ilk iş olarak buradaki ittihatçıları tasfiye etmiş ve ilk gizli mücadeleyi başlatmıştır. Yine daha önce belirttiğimiz gibi, Üçüncü Enternasyonal'in liderleri, hem Türkiye'de ve hem de doğunun diğer müslüman ve Türk memleketlerinde önemli itibarı olan Enver Paşa'yı yanlarına alarak, Doğu halklarının Birinci Kongresi'ne iştirak ettirmişlerdir. Bu olay karşısında Mustafa Suphi Bakü Kongresi esnasında Enver Paşa'ya karşı düşmanca tavır sergilemiştir.⁶⁹ Mustafa Suphi'nin burada Enver Paşa aleyhine tezahüratlar yaptırtması ve ona karşı takındığı menfi tavırlar, İttihatçıların Suphi'ye karşı olan düşmanlığını hat safhaya

67 ATASE, A-1/4282, Kl. 590, D. 123/37, F. 41-2.

68 ATASE, A-1/4282, Kl. 590, D-123/37, F. 41.

69 ATASE, A-1/4282, Kl. 558, D. 118/36, F. 26-9

çıkarmıştır. Bunun Trabzon'a kadar yansımaları çok doğaldır. Nitekim, Enver Paşa tarafından Anadolu'ya gönderilen Küçük Talat ve Nail Beylerin Enver Paşa'yı Anadolu'ya getirmek üzere Trabzon'da ortamı hazırlamak faaliyeti içindedirler.⁷⁰ Bu grubun, İttihatçı olan Yahya Kâhya'yı etkilemiş olmaları doğaldır.

Diğer taraftan, Mustafa Suphi'nin Rusya'ya dönmesi, burada İttihatçıların Türkiye ile ilgili plânını etkileyebilirdi. Çünkü İttihatçılar gerek Türkiye'deki gerekse Rusya'daki faaliyetlerinde Suphi'yi bir engel olarak görmektedirler.

Ayrıca, İttihatçıların yaptırdığına dair şüpheyi artıran bir başka konu da, 16 Mayıs 1921 tarihli, Küçük Talat'ın Halil Paşa'ya yazdığı mektuptur. Burada, Suphi'nin ölümünden Kâzım Karabekir Paşa ve Hamit Bey'i sorumlu tutarken;⁷¹ Aynı Küçük Talat, daha birkaç ay önce Türkiye'ye gelişinde, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının, Türkiye'de iktidarı ele geçirmek için Rusya tarafından Anadolu'ya gönderilmek üzere oldukları konusunda uyarılarda bulunuyorlardı. Şimdi ise Mustafa Suphi'yi korur gözükmesi, Rusya'ya gidiş öncesi komünistlere yaranmak olabilir. Çünkü bu mektubu yolladığı sıralarda TBMM Hükümeti İttihatçılara karşı tedbirler almaya başlamış, Trabzon'a kadar gelen Halil Paşa TBMM Hükümeti'nin emri ile Anadolu'ya sokulmayarak geri gönderilmiştir.⁷² Aynı şekilde Küçük Talat'ın kendisi ile birlikte Trabzon'da bulunan diğer İttihatçılar da sınırışı edilmiştir.

Bu değerlendirmeler sonucunda kesin belgeler bulunmamakla birlikte, diğer ihtimallere göre, İttihatçıların Mustafa Suphi ve arkadaşlarını öldürmüş olma ihtimalleri daha yüksektir. Böylelikle Enver Paşa'yı Türkiye'ye getirtip iktidarı ele almayı düşündükleri bir dönemde, Rusya'da bu amaçla girişecekleri faaliyetlerde kendilerine engel teşkil edebilecek bir unsur ortadan kaldırmış oluyorlardı.

Sonuç olarak denilebilir ki, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ile birlikte Ankara Hükümeti, gerek Sovyet Rusya gerekse Mustafa Suphi'nin başında bulunduğu Bakü Türkiye Komünist Fırkası ile temaslar kurmuştur. Bunun sonucunda Millî Mücadele'nin Sovyet Rusya tarafından desteklenmesi sağlanmıştır. Bu yönde Türkiye'ye yapılacak yardımlar-

70 ATASE, A-1/4283, Kl. 104, D. 139/44-B, F. 12-3.

71 Şevket Süreyya Aydemir, "M. Suphi Olayı", *Milliyet* (21 Temmuz 1971)

72 ATASE, A-1/4283, Kl. 1041, D. 139/44-B, F. 5-5.

da Mustafa Suphi ve teşkilâtı tek yetkili olarak gözükmektedir. Bu bir anlamda, Sovyet yardımının bolşevikliğin Anadolu'da uygulanabildiği ölçüde yapılabileceği anlamını taşıyordu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, başında Mustafa Suphi'den Milli menfaatler doğrultusunda faydalanmayı düşünmüşken, Mustafa Suphi'nin Anadolu'da propagandacıları aracılığıyla ajitasyon ve teşkilâatlanma faaliyetlerine girişmesi Ankara'da endişe uyandırmıştır. Ayrıca, Mustafa Suphi ve teşkilâtı hakkında, Bakü'den gelen raporlar, ki bu raporlar bizzat Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin amaçlı olarak değerlendirdiği kimselerden geliyordu. Bunlar, Mustafa Suphi'nin Türk Kızıldususu teşkil etmeye çalıştığı, Anadolu'ya gelerek hükümet darbesi yapacağı ve Sovyet Hükümeti kuracağı gibi endişe verici raporlardı.

Bu durum karşısında Ankara Hükümeti Mustafa Suphi'nin Ankara'ya getirilerek kontrol altında tutulmasını daha uygun görmüş ve bunun içinde Anadolu'ya gelişine müsaade etmiştir. Ancak bu arada Azerbaycan'da Türk harp esirleri arasında seferberlik ilan edilmesi diğer taraftan Çerkez Ethem isyanı gibi olaylar karşısında Ankara Hükümeti Mustafa Suphi'yi Ankara'ya getirmekten vazgeçmiştir. Bunun üzerine Mustafa Suphi ve arkadaşlarının, Karabekir Paşa tarafından hazırlanan ve Mustafa Kemal Paşa tarafından onaylanan bir planla sınırdışı edilmelerine karar verilmiştir. Ne var ki, sınırdışı ediliş esnasında öldürülmüşlerdir.

Mustafa Suphi ile ilgili olarak yerli ve yabancı olmak üzere çok sayıda çalışma olmasına rağmen, bu olay halâ kim veya kimler tarafından öldürüldüğü konusunda karanlığını muhafaza etmektedir. Aydınlatılmış yönü sadece Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Yahya Kâhya'nın adamları tarafından öldürülmüş bulunduğu ibarettir. Çalışmamızda Suphi ve arkadaşlarının ölümünden kimlerin menfaati olabileceğinden hareketle ve ulaşabildiğimiz belgeler ışığında İttihatçıların bu işi yaptırmış olabileceklerinin en tutarlı ve en gerekçeli ihtimal olduğu kanaatine varılmıştır. Ancak Suphi ve arkadaşlarının ortadan kaldırılmalarının başta İttihatçılar olmak üzere Ankara Hükümeti'ni de rahatlatmış olduğu söylenebilir.

Başından itibaren ilginç gelişmelere sahne olan Mustafa Suphi olayının, bir başka ilginç olan yönü de, ne Sovyet Rusya Hükümeti, ne de Komünist Enternasyonal, başında olaya ciddi bir tepki bile göstermemişken, Türkiye'nin batıya yönelişi ile birlikte Mustafa Suphi olayını gündeme getirmeye başlamasıdır.